

Türklerde Deve Güreşlerinin Orta Asya'dan Anadolu'ya 4.000 Yıllık Geçmişi

Orhan Yılmaz^{1*} Yakup Erdal Ertürk² Mehmet Ertugrul³

¹Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Zootečni Bölümü, Çanakkale.

²Iğdır Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Iğdır.

³Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Zootečni Bölümü, Ankara.

*Sorumlu yazar: zileliorhan@gmail.com

Geliş Tarihi: 14.02.2014

Kabul Tarihi: 09.04.2014

Özet

Binlerce yıldır süren Türk Tarihi boyunca at ve koyunun yanısıra deve de önemli bir hayvan idi. Arkeolojik kanıtlara göre Türkler arasında deve güreşlerinin en azından 4.000 yıllık geçmişi vardır. Rusya Cumhuriyeti'ne bağlı Hakasya Cumhuriyeti'nin Sulekskay, Margiana'da bulunan deve güreşini gösteren bir taş tılsım en azından M.Ö. 2.000 yılına tarihlenmiştir. Ayrıca Kazakistan'ın Beşoba Kurganı ile Rusya'da güney Urallar'da Filippovka'da bulunan ve M.Ö. 6. veya 5. yüzyıl ile M.Ö. 5. veya 4. yüzyıla tarihlenen 2 ayrı bronz plak üzerinde birbirleri ile güreşen deve figürleri bulunmaktadır. Bu kanıtlar bize deve güreşlerinin en az 4.000 yıl önce başladığını göstermektedir. Deve güreşleri günümüzde küçük bir deve güreşi taraftarları tarafından yürütülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tek Hörgüçlü Deve, *Camelus dromedary*, Çift Hörgüçlü Deve, *Camelus bactrianus*, Türk Tarihi, Genetik Kaynak.

Abstract

4.000 Years History of Camel Wrestling From Middle Asia to Anatolia in Turks

In Turkish History which has been continuing thousands of years, camels have always been an important livestock in their life besides horses and sheep. According archeological evidences, camel wrestling had at least 4.000 years of history in Turks. A stone amulet with a camel wrestling image dated as 2.000 B.C. was found in Margiana, Sulekskaya, Khakassia Republic, Republic of Russia. In addition to this, two separate bronze plaques with wrestling camels figures were found: one of them dated in 6th or 5th century B.C. in Besoba kurgan, western Kazakhstan, and the other one dated in 5th or 4th century in Filippovka, southern Urals, Russia. These evidences show that camel wrestling events started at least 4.000 years ago. Camel wrestling events have still been continued recently by small group of camel wrestling fans.

Key Words: Single-Hump Camel, *Camelus dromedary*, Double-Hump Camel, *Camelus bactrianus*, Turkish History, Genetic Resource.

Giriş

Asya ve Avrupa arasındaki coğrafik konumu nedeni ile Türkiye, binlerce yıldır uluslar, kültürler ve medeniyetler arasında bir köprü işlevi görmüştür (Yılmaz ve ark., 2011; Yılmaz ve ark., 2013). İnsanların macera, ticaret, savaş ve göç nedeni ile bu toprakları kullanması sonucu Türkiye'de evcil hayvan genetik kaynakları son derece zengindir. Günümüzde Türkiye'de arı, at, deve, domuz, eşek, güvercin, hindi, ipekböceği, katır, kaz, keçi, kedi, keklik, koyun, köpek, manda, ördek, sığır, sülün, tavşan ve tavuk gibi evcil hayvanların yetiştiriciliği sürdürülmektedir (Yılmaz and Wilson, 2012).

Devenin en son evcilleştirilen hayvan türlerinden birisi olduğuna inanılmaktadır. Bilim adamları devenin M.Ö. 1.500 yıllarında Arabistan Yarımadası'nda evcilleştirildiğine, daha sonra M.Ö. 300 yıllarında Anadolu'ya yayıldığına inanmaktadır (Wilson, 1998). Deve özellikle Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de son derece azalmıştır. 1928 yılında 74.437 olan deve mevcudu, 1937 yılında zirveye çıkmış ve 118.211 olmuştur. Bilahare sürekli azalan deve mevcudu, 1950'li yıllarda endüstrileşme ve motorizasyona paralel olarak hızla azalmıştır. En son 2012 rakamlarına göre yurdumuzda 1.315 deve bulunmaktadır (Yarkin, 1965; Aydın 2003; Anonim 2014a, Yılmaz ve ark., 2013). Günümüzde Türkiye'de yetiştirilen develerin çok az bir kısmı Antalya, Mersin ve Muğla vilayetlerinde göçer halde yaşayan Yörükler tarafından yük hayvanı olarak kullanılmaktadır (Şekil 1.). Develerin geri kalan çok büyük kısmı ise deve güreşleri amacıyla yetiştirilmektedir (Yılmaz ve ark., 2011; Güleç, 2012; Yılmaz ve ark., 2013).

Hayvancılığın bir ülke ekonomisindeki yeri ve önemi incelendiğinde yalnız; beslenme, giyim, işgücü ve dış ticaret değil, spor ve binicilik açısından da önemli bir yeri vardır. Bugün, başta at ve

köpekler olmak üzere çeşitli hayvanlar gerek hayvanat gerekse sirklerde yaşlı-geçmiş milyonlarca insana güzel ve neşe dolu anlar yaşatmaktadır (Emsen, 2011). En popüler taşıyıcı, yarış ve bineklerden olan atlar, gibi develerde aynı zamanda taşıma, yarış ve binek hayvanı olarak büyük önem taşımaktadır. Bu konu geçmişte olduğu gibi, çağımızda da ekonomik bakımdan önemini kaybetmeksizin korumaktadır. Bu bağlamda devenin Türk Tarihi'ndeki yaklaşık 4.000 yıllık geçmişi, bu derleme çalışmasında incelenmeye çalışılmıştır.

Şekil 1. Yayıla göç eden göçebe Yörükler (M. Karakoyun).

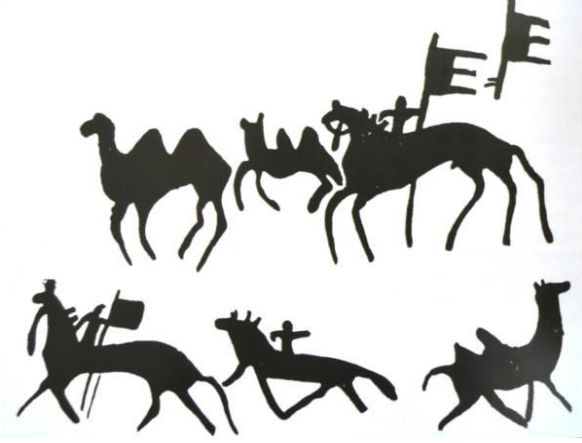
Orta Asya'da Güreş Develeri

Endüstrileşme ve makineleşmenin bir sonucu olarak develerin mevcudu sadece Türkiye'de değil, tüm dünyada azalmıştır (Yılmaz ve ark., 2011). Günümüzde Avrupa'da hayvanat bahçeleri dışında deve bulunmazken, Romalılar Dönemi'nde yetiştiriciliği çok yaygındı. Yapılan bazı arkeolojik çalışmalar sonucu Almanya, Avusturya, İngiltere, İsviçre ve Macaristan'da deve fosilleri bulunmuştur. Romalılar zamanında deve önemli bir askeri araç idi. Aynı zamanda ticaret amacı ile de deve yaygın bir şekilde kullanılmaktaydı (Pigiere ve Henrotay, 2012).

Orta Asya Türk Kültürü'nde deve kült ve totem derecesinde önemli bir hayvandı (Öngel, 2001). 552-744 yılları arasında hüküm sürmüş Göktürkler zamanından kalma kaya resimlerinde atların yanı sıra develer de resmedilmiştir (Şekil 2.) (Ögel, 2000). Dede Korkut Masallarında geçen Boğaç Han Hikayesi'nde, Bayındır Han'ın boğa ve buğra (erkek deve) ile yazın ve güzün olmak üzere yılda iki kez güreştiği anlatılmaktadır (Çalışkan, 2010a). Deve güreşlerinin tam tarihi bilinmese de, Orta Asya'daki Türkler arasında devenin en az 4.000 yıldır güreştirildiği zannedilmektedir.

Deve güreşi yapıldığına dair en eski delil, Hakasya Cumhuriyeti'nde Sulekskaya yakınlarındaki Margiana'da bulunan taş bir tılsımdır. Bu taş tılsım üzerinde birbirlerinin bacaklarına hamle yapmış çift hörgüçlü iki deve figürü görülmektedir (Şekil 3.). Günümüzden yaklaşık 4.000 yıl öncesine tarihlendirilen bu taş tılsım halen Petersburg'da Hermitaj Müzesi'nde sergilenmektedir (Adamova, 2004).

Arkeolojik kazılarda bulunan ikinci en eski delil, Kazakistan'ın batısındaki Beşoba Kurgan'ında bulunan bir bronz levhadır. Bu bronz levha üzerinde güreşen ve birbirlerinin arka bacaklarından birini ısırarak canlandırılmış çift hörgüçlü iki deve figürü görülmektedir (Şekil 4.). Bu bronz levhanın M.Ö. 6 veya 5. yüzyıllarından kalma olduğu sanılmaktadır ve halen Rusya Federasyonuna bağlı bir Türk Cumhuriyeti olan Başkurtistan'ın başkenti Ufa'daki Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir. Buna benzer başka bir bronz levha Güney Urallardaki Filippovka'ki höyük mezarda bulunmuştur. M.Ö. 5. veya 4. yüzyıla tarihlenen bu bronz levha da, diğer levha gibi Başkurtistan'ın başkenti Ufa'daki Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir. Bu levhadaki develerden birisi diz çökerek diğerinin bacağına ısırırken, diğeri ise rakibinin hörgücünün ön parçasını ısırılmaktadır (Şekil 5.) (Adamova, 2004).

Şekil 2. Göktürk kaya resimlerinde atların yanında develer (Ögel, 2000).

Şekil 3. Hakasya Cumhuriyeti'nde, Sulekskaya yakınlarındaki Margiana bulunan 4.000 yıllık taş bir tılsım (Adamova, 2004).

Şekil 4. Kazakistan'ın batısındaki Beşoba Kurgan'ında bulunan ve M.Ö. 6. veya 5. yüzyıllara ait olduğu sanılan bronz levha (Adamova, 2004).

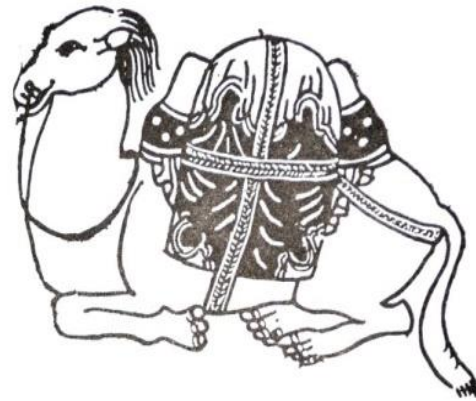

Şekil 5. Güney Urallardaki Filippovka'daki höyük mezarda bulunan ve M.Ö. 5. veya 4. yüzyıla tarihlenen bronz levha (Adamova, 2004).

Güreş develeri ile ilgili bazı minyatür ve resimler 15. ile 17. yüzyıllara aittir. Bu minyatür ve resimler Anadolu, Hazar Denizi ve Hindistan arasındaki coğrafyada yaşayan develere aittir. Bu resimlerin bazıları çok detaylıdır ve develerin birbirlerini ısırması çok canlı bir şekilde resmedilmiştir (Şekil 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 15., 16., 17., 18.).

Şekil 6. Uygur duvar resimlerinde Buda'ya sunulan yüklü kervan hayvanları (öndeki deve) (Ögel, 2000).

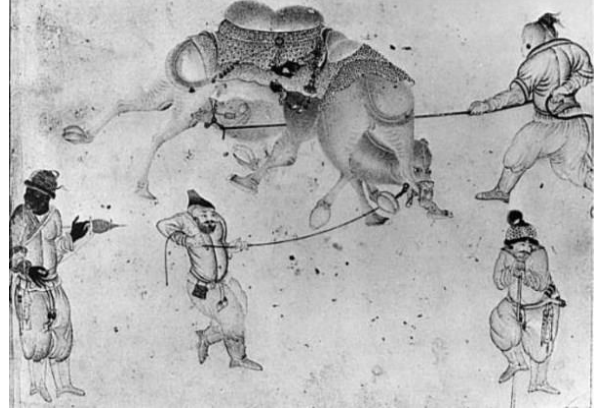

Şekil 7. Uygur duvar resimlerinde yüklü bir deve (Ögel, 2000).

Şekil 8. Uygur duvar resimlerinde yüklü deve ve at (veya katır) (Ögel, 2000).

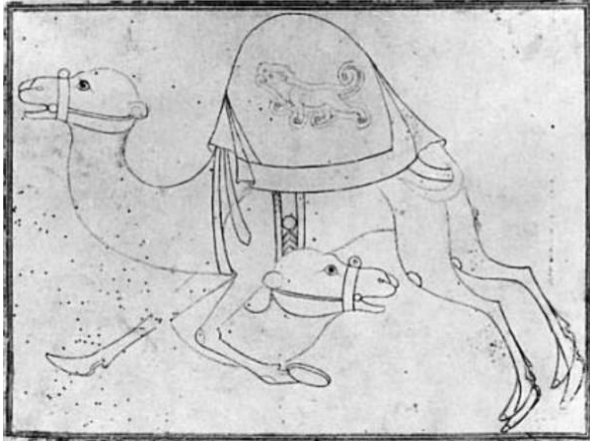
Şekil 9. 15. yüzyılın ikinci yarısına ortalarına ait ve urganlarla ayırmaya çalışılan bir deve güreşi (Adamova, 2004).

Şekil 10. 1540 yıllarına tarihlenen deve güreşi sahnesi (Adamova, 2004).

Şekil 11. 15. yüzyılın ikinci yarısına ortalarına ait bir deve güreşi (Adamova, 2004).

Şekil 12. 15. yüzyıla ait bir deve güreşi canlandırması (Adamova, 2004).

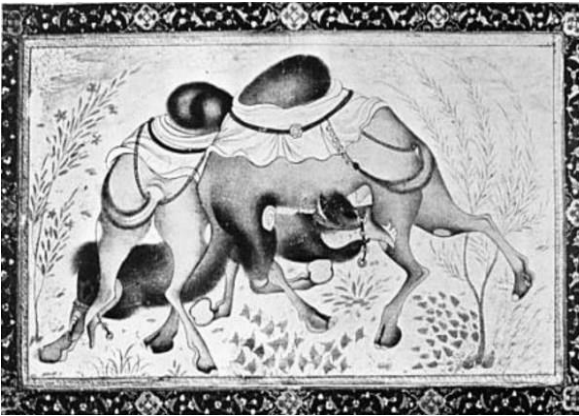
Şekil 13. Özbekistan, Buhara'da 16. yüzyıl ortalarına ait bir deve güreşi sahnesi (Anonim, 2014b).

Şekil 14. 1585 yılına ait bir deve güreşi sahnesi (Adamova, 2004).

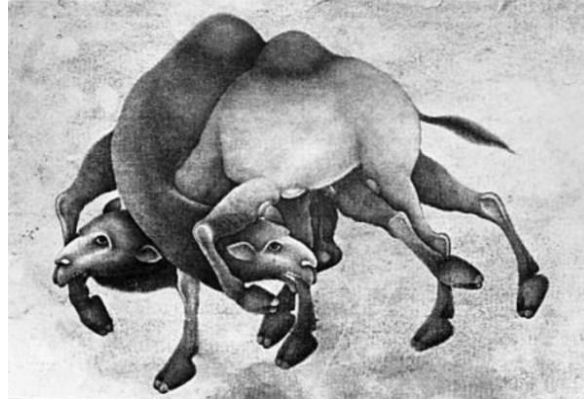
Şekil 15. 16. yüzyıla ait bir deve güreşi (Adamova, 2004).

Şekil 16. Yaklaşık olarak 1620 yılına ait bir deve güreşi (Adamova, 2004).

Şekil 17. Yaklaşık 17. yüzyıla ait bir deve güreşi sahnesi (Adamova, 2004).

Şekil 18. Tahminen 17. yüzyılın sonlarına doğru tarihlenen bir deve güreşi sahnesi (Adamova, 2004).

Osmanlılarda Güreş Develeri

Kuran'da deveden olumlu olarak bahsedilmektedir. Ayrıca deve Hz. Muhammed (S.A.V)'e binek ve yük hayvanı olarak hizmet etmiştir. 10. yüzyıldan itibaren yoğun şekilde Müslüman olduktan sonra, Türkler deveye ayrıca kutsal bir kimlik de yüklemişlerdir (Akar, 1996).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde deve gıda, askeri, spor ve ticari amaçlarla kullanılan çok önemli bir hayvandı. Deve, sefere giderken ağır yükleri taşıyarak lojistik hizmet veriyor ve çok önemli bir görev ifa ediyordu. Deveyi bu dönemde "Askeri Ağır Taşıma Aracı" olarak isimlendirmek hiç de hatalı olmaz. Yavuz Sultan Selim zamanında 1514 yılında gerçekleştirilen seferde 60.000 adet deve ordunun yükünü taşımak için kullanılmıştır (Yarkin, 1965). Osmanlılar döneminde deve çok önemli bir evcil hayvan olmasına rağmen, deve güreşlerini bildiren çok eski kaynak bulunmamaktadır. Evliya

Çelebi, Seyahatnamesi'nde zaman zaman "Erzurum o kadar soğuk idi ki, damdan dama atlayan kedi havada donarak, asılı kaldı" gibi çok abartılı örnekleri verse de, o devrin günlük yaşamını çok ayrıntılı olarak bildirmesi ile tanınmaktadır. Van'da atlar ve mandaların yanı sıra, deve ve koçların da dövüştürüldüğünden bahseder (Çalışkan, 2010b). Edirne vilayetinde deve kırkıcılardan bahseden Evliya Çelebi, ayrıca deve kervanlarının gece yemek pişirmek ve ısınmak amacı ile deve dışkısını yakacak olarak kullandığını bildirmektedir (Gülsöken, 2010). Ancak Seyahatname'sinde deve güreşleri ile ilgili herhangi bir bilgi vermemektedir (Çalışkan, 2009; Çalışkan, 2010b).

Cumhuriyet Döneminde Güreş Develeri

Münis Armağan tarafından yazılan "Batı Anadolu Tarihinde İlginç olaylar " adlı kitabın "Develerin Sonu" adlı bölümünde, II. Mahmud zamanında İzmir'in Tire İlçesi yakınlarında deve kervancıları tarafından eğlenmek amacı ile deve güreşleri düzenlendiğinden bahsedilmektedir. Ancak ilk organize deve güreşi festivalinin İzmir, İncirliova'ya bağlı Hıdırbeyli Köyü'nde düzenlendiğini bildiren kaynaklar bulunmaktadır (Kılıçkiran, 1987).

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, zamanın idarecileri deve güreşlerinin "Modern Türkiye" imajı ile uyuşmadığını düşünmüşlerdir. Bu nedenle deve güreşi organizasyonları hoş karşılanmamıştır. Ancak 12 Eylül 1980 İhtilali'ndan sonra deve güreşleri, turizm gelirlerinin artması için bir vesile olarak görülmüş ve teşvik edilmiştir (Christie-Miller, 2011). Günümüzde tekrar son derece popüler bir spor haline gelen deve güreşleri sayesinde (Torchia, 1971), 1980'li yıllarda 200'ler seviyesine düşmüş olan güreş develerinin sayısı son 30 yılda artarak 1.000'in üzerine çıkmıştır (Aydın, 2003).

Ünlü Güreş Develeri

Adalı, Ağır Dağ, Almanyalı, Bütün Dünya, Çakal, Çamkırın, Çayırılı, Cesur Yürek, Ceylan, Çılgın Hasan (Şekil 19.), Civan, Dağdeviren, Dönmez, Dozer, Felek, Fırat, George Bush, Gezer, Hasan Efe, İpçi, Kankardeş, Kara Ali, Kara Cennet, Kara Murat, Kara Osmanoğlu Tülüsü, Kara Sümbül, Karakaş, Karka Kartalı, Kayacan, Keleş, Kiriş, Kolombo, Kuzey Ege, Önderhan, One Minute, Özen, Özge, Poyraz, Saddam Hüseyin, Sağlıkçı, Şahin, Şahintepesi, Sarı Zeybek, Serkan, Şimsek, Şoför, Takmakol, Talancı, Yarım Dünya (Şekil 20.), Yörük Ali, Zümrüt (Kılıçkiran, 1987; Çulha, 2008; Çalışkan, 2010b; Gülsöken, 2010).

Şekil 19. Günümüzde en iyi güreşen ve pahalı develerden Burhaniye'den Çılgın Hasan.

Şekil 20. Ünlü güreş devesi Yarım Dünya (Çalışkan, 2010b).

Develerin isimleri genellikle sahipleri veya hane halkı tarafından konulmasına rağmen, bazen seyirciler de develere isim verebilmektedir. 1970'li yıllarda güreşen Okçulu adlı devenin güreş sırasında yaptığı sempatik hareketler seyirciler tarafından çok beğeniliyordu. Bu sempatik hareketler, o yılların sevilen TV dizisi kahramanı Komiser Kolombo'nun sempatik tavırları ile özdeşleştirilerek, devenin adı seyirciler tarafından Kolombo olarak değiştirilmiştir (Şekil 21.) (Kılıçkiran, 1987).

Şekil 21. Ünlü güreş devesi Kolombo'nun mezarı (Gülsöken, 2010).

Deve güreşlerinin Kırkpınar'ı kabul edilen Selçuk Deve Güreşlerinin 2007 yılı karşılaşmaları sırasında George Bush ile Saddam Hüseyin eşleşmişlerdir. 1991 yılında gerçekleştirilen Körfez Savaşı sırasında George Bush, Saddam Hüseyin'i mağlup etmiştir. Ancak, 2007 Selçuk güreşlerinde Saddam Hüseyin bu sefer dışı çıkmış ve George Bush ile yenilemeyerek, sürenin bitmesi üzerine berabere kalmıştır (Parkinson, 2011).

Sonuç

Orta Asya'da nispeten göçebe bir hayat yaşayan Türklerde at, koyun ve deve gibi evcil hayvanlar öne çıkmıştır. Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya göçü ile yerleşik hayata geçişler olmuşsa da, bu üç evcil hayvanın önemi yine de azalmamıştır. At ve deveye olan ihtiyacın azalması, motorlu taşıtların yaygınlaşması ile birlikte 20. yüzyılda olmuştur. Yük ve yolcu taşımacılığında kullanılmaya başlanan kara, deniz, demir ve hava yollarının yaygınlaşması ile birlikte at ve deveye olan ihtiyaç azalmıştır. Bu azalma at ve devenin daha önce bir savaş aracı olarak kullanılması ihtiyacını da azaltmıştır. Günümüzde at ancak yarış atı olarak ilgi görmekte. Anadolu'nun bazı yerlerinde ufak tarım işlerinde kullanılmaya çalışılmaktadır. Deve ise büyük oranda güreş amacı ile kullanılmaktadır. Ancak Antalya, Mersin ve Muğla'da göçebe Yörükler elinde yetiştirilen birkaç yüz deve mevcuttur. Türk Tarihi'nde çok önemli bir yer tutmuş olan deve yetiştiriciliğinin devlet tarafından daha fazla miktarda desteklenmesi, bu kültürümüzün yaşatılması gelecek nesiller için çok önemlidir.

Kaynaklar

- Adamova, A.T., 2004. The Iconography of a Camel Fight (Translated by J. M. Rogers), Muqarnas, Vol:21, pp:1–14. Leiden Brill.
- Akar, M., 1996. Göçebe Türkmenlerde Deve Güreşi ve Sosyo-Kültürel Boyutu – Turk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu [1.: 1994: Ankara]. – Ankara: Kültür Bakanlığı, 1996. – 41–46.ss. Not: Teblig; 2. cilttedir.
- Anonim., 2014a. Livestock Statistics, Statistics by Theme. Turkish Statistical Institute, Prime Ministry, Ankara. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul> (erişim on 30.01.2014).
- Anonim., 2014b. A Camel Fight <http://www.christies.com/lotfinder/paintings/a-camel-fight-signed-abdullah-bukhara-mid-5668147-details.aspx> (erişim on 03.02.2014).
- Aydın, G., 2003. Deve Yetiştiriciliği. Yayınlanmamış Doktora Semineri, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya, pps. 12.
- Christie-Miller, A., 2011. Turkey: Tradition of Camel Wrestling Making a Comeback. <http://www.eurasianet.org/node/62784> (erişim 30.01.2014).
- Çalışkan, V., 2009. Geography Of a Hidden Cultural Heritage: Camel Wrestles in Western Anatolia. The Journal of International Social Research. 2 (8): 123–137.
- Çalışkan, V., 2010a. Examining Cultural Tourism Attractions for Foreign Visitors: The Case of Camel Wrestling in Selçuk (Ephesus). Journal of Turizam. 14 (1): 22–40.
- Çalışkan, V., 2010b. Kültürel Bir Mirasın Coğrafyası: Türkiye'de Deve Güreşleri. Selçuk Belediyesi Yayınları, No:3. Anka Matbaacılık, İstanbul.
- Çulha, O., 2008. Kültür Turizmi Kapsamında Destekleyici Turistik Ürün Olarak Deve Güreşi Festivalleri Üzerine Bir Alan Çalışması. Journal of Yasar University, 3 (12): 1827–1852.
- Güleç, E., 2012. Türk Devesi ve Deve Güreşçiliği. Bilgi Müşavirlik ve Mühendislik Yayını, Ankara.
- Gülsöken, S., 2010. Ayırın Develeri. Ege Yayınları, İstanbul.

- Kılıçkırın, M.N., 1987. Ege'de Kis Turizminin Kurtaricisi "Deve Guresleri". III. Milletlerarası Turk Folklor Kongresi Bildirileri. s. 125-146. Basbakanlık Basimevi, Ankara.
- Ögel, B., 2000. Türk Kültür Tarihine Giriş. Kültür Bakanlığı Yayınları, Cilt:6, s. 334. Ankara
- Parkinson, J., 2011. What's a Bigger Draw Than a Camel Fight? A Camel Beauty Contest, of Course. Wall Street Journal, 22 January 2011.
- Pigiere, F., Henrotay, D., 2012. Camels in the Northern Provinces of the Roman Empire. Journal of Archaeological Science. 39: 1531-1539.
- Torchia, J., 1971. Camel Fighting. The Palm Beach Post, 16 February 2011. <http://news.google.com/newspapers?id=UaM1AAAAIIBAJ&sjid=KbcFAAAAIBAJ&pg=1478,2821155&dq=camel-fighting&hl=en>.
- Wilson, R.T., 1998. Camels. MacMillanEducationlimited, Hong Kong.
- Yarkın, I., 1965. Goat-Camel-Pig Husbandry (Keci-Deve-Domuz Yetistiriciligi). Ankara University Publishing, Number: 243, Ankara University Print House, Ankara.
- Yılmaz, O., Wilson, R.T., 2012. The Domestic Livestock Resources of Turkey: Economic and Social Role, Species and Breeds, Conservation Measures and Policy Issues. Livestock Research for Rural Development. 24 (9): 157.
- Yılmaz, O., Ertugrul, M., Wilson, R.T., 2011. The Domestic Livestock Resources of Turkey: Camel. Journal of Camel Practice and Research. 18 (2): 21-24.
- Yılmaz, O., Ertürk, Y.E., Ertugrul, M., 2013. Some Phenotypical Characteristics of Camels Raised in Provinces of Balıkesir and Canakkale. ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi. 1 (1): 51-56.